

TÁRSADALOMTÖRTÉNET (BEVEZETÉS)

**OKTATÁSI SEGÉDANYAG
A MISKOLCI EGYETEM HALLGATÓI RÉSZÉRE**

Dr. Udvarvölgyi Zsolt András

történész, szociológus, főiskolai tanár

zsolt.udvarvolgyi@uni-miskolc.hu

TÁRSADALOMTÖRTÉNET – ELMÉLETI BEVEZETŐ

Forrás: Tomka Béla: Európa társadalomtörténete a 20. században.
Budapest, Osiris, 2009. c. könyve alapján.

(Ez a könyv ennek a ppt vázlatnak a forrása.)

- Definíció Mi az társadalomtörténet?
- „Társadalomtörténetnek a történetírás azon ágát nevezzük, mely a múlt tanulmányozása során valamely szempontból **kiemelt szerepet tulajdonít a társadalmi jelenségeknek**: vagy azért, mert egy meghatározott társadalmi területet vizsgál, vagy pedig azért, mert a társadalmi jelenségek tanulmányozását tartja a legfontosabbnak a múlt interpretációja szempontjából, azt feltételezve, hogy a társadalmi folyamatok kulcsfontosságúak a politikai, gazdasági és más szférák megértése szempontjából is.”

TÁRSADALOMTÖRTÉNET

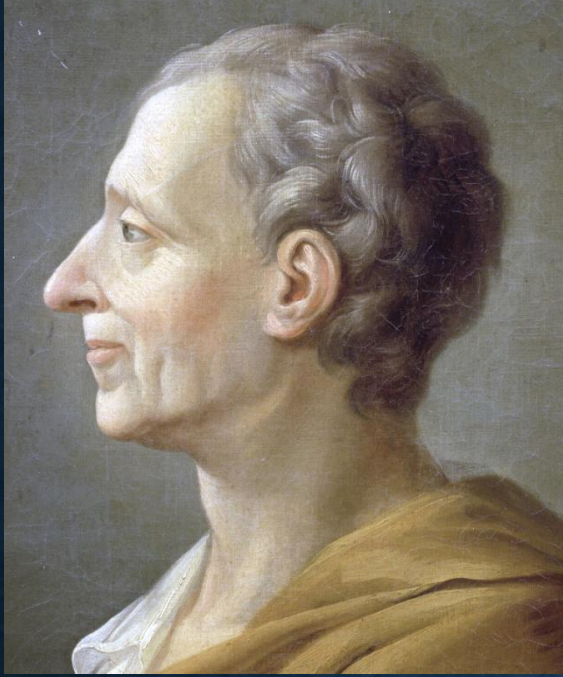
- Ez a tudományterület viszonylag fiatal, kezdeteit a 19. század második felére, szélesebb körű elterjedését pedig a 20. század második felére tehetjük.
- A történetíráson belül a 19. század második felében kezdődött meg az ekkor még többnyire összekapcsolódott **gazdaság- és társadalomtörténet** mint kutatási terület kialakulása. A társadalomtörténet-írás igyekezett megkülönböztetni magát mind az uralkodók és hatalmi szövetségek, a háborúk és eszmék iránt érdeklődő **tradicionális történetírástól**, mind pedig a történeti elemzést ekkor már egyre inkább mellőző **közgazdaságtantól**.

TÁRSADALOMTÖRTÉNET

- Előfeltételek:
- a felvilágosodás eredményeként a 18. században megjelent **az elkülönült társadalom létezésének gondolata.**
- **a társadalomról mint egy organikus egységről kezdtek gondolkodni**, mely az emberi cselekvés következtében formálódik, s e közben olyan törvényszerűségeknek engedelmeskedik, melyek megismerhetők.
- egyértelműen modern fejleménynek tekinthető az az elképzelés, hogy **a társadalom eltérő érdekekkel rendelkező csoportokból álló, a politikától és más szféráktól elkülönülő terület.**

ELŐFUTÁROK

- **Charles de Montesquieu, Adam Ferguson, John Millar, Adam Smith:** a „társadalom filozófiája”
- **Robert Malthus**
- „filozófus-történészek”

**CHARLES DE MONTESQUIEU (1689-1755) ÉS
THOMAS ROBERT MALTHUS (1766-1834)**

A TUDOMÁNY PROFESSZIONALIZÁCIÓJA

- Közgazdaságtan
- Szociológia
- Politikatudomány
- Történetírás
- Különféle szubdiszciplínák – pl. társadalomtörténet – kialakulása

Történetírás: nemzetállam paradigmája, állam kialakulása, működése, hadseregek, háborúk, diplomácia, államférfiak, törvények, állam, stb.

Levéltári források kutatása, forráskritika

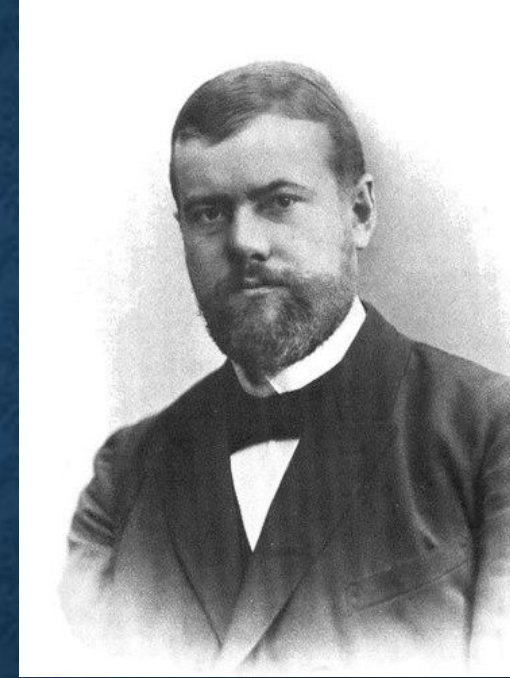
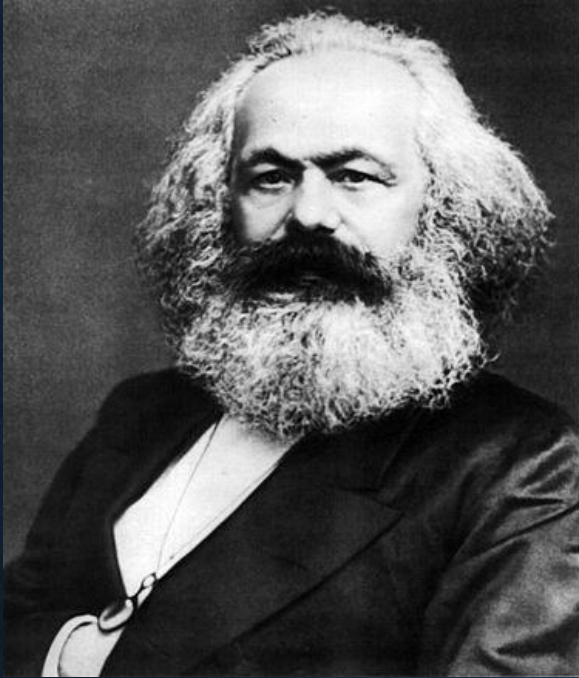
Társadalomtörténet: jó ideig periférián

TÖRTÉNETÍRÁS

- **Leopold von Ranke** (1795-1886): levéltári források: állam, kormányzat...
- 19. sz. második fele: nemzeti egység megteremtése ----->nemzettel foglalkozó történetírás
- Német egység: történészek állam iránti érdeklődése
- Gazdasági és társadalmi fejlődés történeti tényezői, közgazdaságtan, szociológia
- **Karl Marx** (1818-1883)
- Gustav von Schmoller (1838-1917) politikai gazdaságtan
- **Max Weber** (1864-1920)
- 19. sz. végén történészek, akik elégedetlenek a neorankeiánus irányzattal
- Karl Lamprecht (1856-1915): művészettörténet, pszichológia, kultúra kutatása

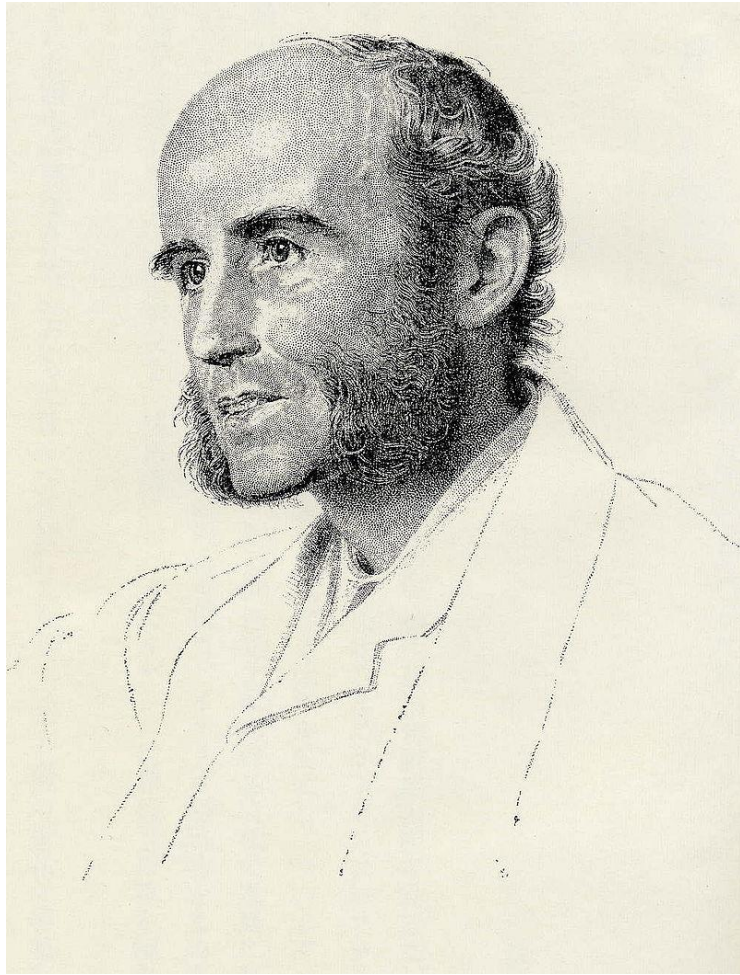
**LEOPOLD
VON RANKE
(1795-1886)**

**KARL MARX (1818-1883) ÉS MAX
WEBER (1864-1920)**

TÁRSADALOMTÖRTÉNET FEJLŐDÉSE A SZÁZADFORDULÓN

- 1893: Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte: a világ első gazdaság-és társadalomtörténeti folyóirata. De Németországban továbbra is a politikatörténet dominál.
- Egyesült Államok: Frederick Jackson Turner, James Harvey Robinson: „új történetírás”
- Nagy-Britannia: **J. R. Green: „a dobok és trombiták” történetétől el kell távolodni és a hétköznapi élet történetét kell megismerni** (A Short History of the English People, 1874). I. vh. után: gazdaságtörténet, brit gazdaságtörténeti kutatások
- Economic History Society (1926), Economic History Review (1927)
- A korai brit társadalomtörténet fontos impulzusokat kapott a munkásmozgalomtól.

**JOHN
RICHARD
GREEN
(1837-1883)**

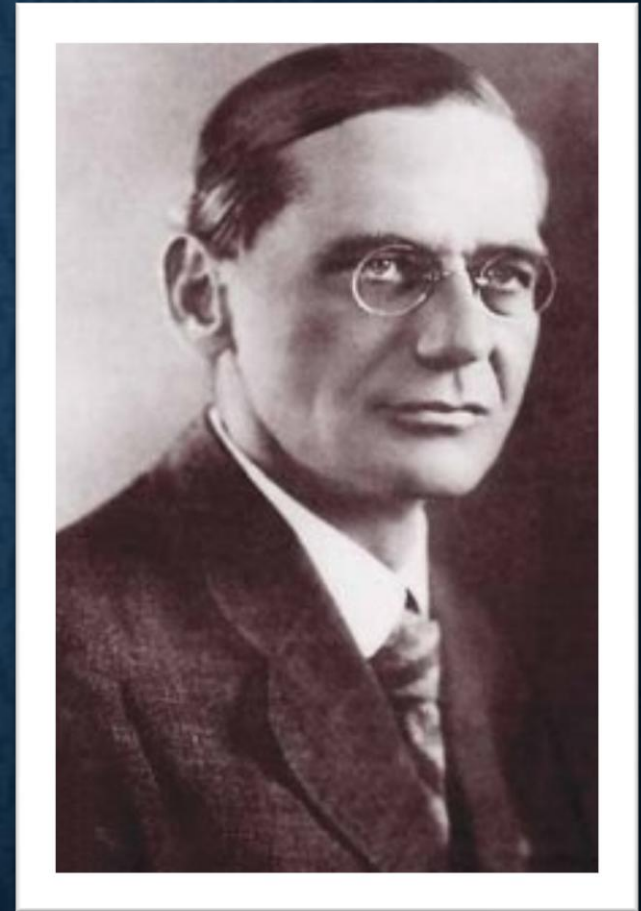
KORAI BRIT TÁRSADALOMTÖRTÉNET

- R. H. Tawney: keresztényszocialista, agrártörténet, agrárnépesség
- Beatrice Webb és Sidney Webb: fabiánusok, angol szakszervezetek
- George D. H. Cole: céhszocialista, korai munkásmozgalom
- Küzdelem a női választójogért, nők történelmi szerepe

MÁS EURÓPAI ORSZÁGOK

- Hagyományos történetírás fellazulása, megjelenik a gazdaság-és társadalomtörténet
- Lengyelország: Franciszek Bujak: agrártörténet
- Magyarország: Magyar Gazdaságtörténeti Szemle (1894), Hajnal István (1892-1956)
- Skandinávia, különösen Svédország: népesség-családpolitika, közegészségügy, szociálpolitika

HAJNAL ISTVÁN (1892-1956)

FRANCIA TÁRSADALOMTÖRTÉNET

- Lucien Febvre (1878-1956) kora újkorral foglalkozó történész
- Marc Bloch (1886-1944) középkorász

- **Annales c. folyóirat**

(teljes neve: Annales d'histoire économique et sociale, Strasbourg)

1930-as évek: várostörténet, családtörténet, nemeség összehasonlító története, stb.

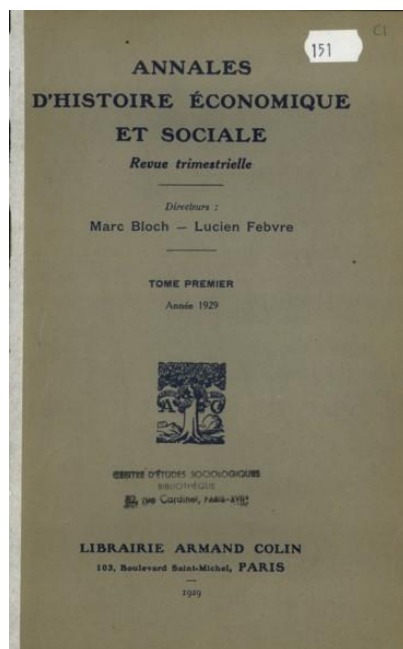
- Eseményekre orientált hagyományos történetírás helyett problémaorientált történetírás, „struktúratörténet”: összehasonlító módszer
- Mentalitástörténet
- Interdiszciplinaritás (szociológia, nyelvészet, földrajz)
- Fel akarták számolni a jelenkor és a történelem kutatása közötti elterjedt különbségtételt.

**MARC BLOCH
(1886-1944)
ÉS
LUCIEN
FEBVRE
(1878-1956)**

FERNAND BRAUDEL (1902-1985) ÉS AZ ANNALES EGY PÉLDÁNYA

AZ EXPANZIÓ KORA

- Annales és köre: népszerűség és elismerés a 2. világháború utáni évtizedekben. Egy egész történetírói irányzat, sőt történetszemlélet emblematisztikus intézménye lett.
- Második generáció: Fernand Braudel (1902-1985): totális történelem (histoire totale) igénye. Mediterráneum újkori történetéről több kötetes műve.
- Ernest Labrousse, Francois Furet, stb.
- Hatást gyakorol Olaszország, Belgium és Kelet-Európa történészeire is.

AZ EXPANZIÓ KORA

- A társadalomtörténet elterjedése felgyorsul a 1960-70-es években.
- Társadalmi átalakulás, felsőoktatás nagy kiterjedése, új felsőoktatási intézmények, oktatói és kutatói státuszok növekedése az USA-ba és Nyugat-Európában.
- Pl: NSZK: Bielefeldi Egyetem: társadalomtörténet írás központja
- Hollandia: **International Institut of Social History**
- Specializált szakmai folyóiratok: Past and Present, International Review of Social History, Journal of Social History, Social Science History, Geschichte und Gesselchaft, History Workshop Journal, Social History, stb.
- Journal of Family History (családtört.), Urban History (várostört.)

**INTERNATIONAL
INSTITUTE OF
SOCIAL
HISTORY
(IISH/IISG),
AMSTERDAM**

AZ EXPANZIÓ KORA

- Tudományos társaságok, konferenciák: European Social Science History Conference
- Tudós társaságok: European Association for Urban History, **International Social History Association (2005)**
- Nagy-Britannia: a kora újkor és az ipari forradalom kutatása meghatározó
- Hrothgar John Habakkuk, Max Hartwell: gazdaságtörténet és társadalomtörténet.
- Életszínvonal-vita: munkásosztály elnyomódása vagy életszínvonal relatív csökkenése?
- Munkások társadalomtörténete (labour history): Asa Briggs
- 1950-es évektől marxista történészek: **Eric Hobsbawm**, Christopher Hill, George Rudé: Past and Present (1952) → összehasonlítás és interdiszciplinaritás
- Edward P. Thompson: Az angol munkásosztály születése.
- Brit várostörténet-írás és történeti demográfia

**INTERNATIONAL
SOCIAL HISTORY
ASSOCIATION
(2005)**

**ERIC
HOBSBAWM
(1917-2012)**

AZ EXPANZIÓ KORA

- Egyesült Államok: interdiszciplinaritás
- S.N. Eisenstadt és Seymour Martin Lipset szociológusok: a szociológia és a történelem közeledésének szükségessége
- Amerikai társadalomtörténet-írás: sokszínűség: etnikai és faji problémák, családtörténet, a munka világa, a nemek története
- Szintézisek, történeti szociológiai munkák
- NSZK: Werner Conze és mások: a politika társadalomtörténete, a náciizmus társadalmi gyökereinek kutatása
- Bielefeldi Iskola: Hans-Ulrich Wehler, Jürgen Kocka: „történeti társadalomtudomány”

A BIELEFELDI ISKOLA

AZ EXPANZIÓ KORA

- A 2. világháborúutáni társadalmi átalakulások, demokratikus intézmények és politikai kultúra megerősödése.
- A figyelem más, megoldatlan problémákra irányul (kisebbségek helyzete, bűnözés, stb.)
- A társadalom különböző csoportjainak erőviszonyai is hatnak a témaválasztásra.
- A demokratikus társadalmak innovációs, megújulási képessége → a demokratikus tudományirányítás kedvezett a az új tudományos irányzatoknak. Pl:
- Nemek története (gender history), nők társadalmi helyzetének alakulása
- Kelet-Európa: elnyomás, kommunista diktatúrák, merev a rendszer, alacsony innováció, nyugati kapcsolatok tiltása, korlátozása, a tudomány kézivezérlése, kontraszelekció → nincs kísérletezés, nincs kapcsolattartás, vagy alig.

A FRAGMENTÁLÓDÁS IDŐSZAKA

- Társadalomtörténet expanziója Nyugat-Európában és az USA-ban: 1980-as évekre teljes mértékben intézményesül ez a diszciplína. Az USA-ban a 80-as évek közepén az összes történész 35 %-a társadalomtörténésznek tartotta magát!
- Nagymértékű specializáció, a kutatott témák áttekinthetetlen bősége, társadalomtörténet különféle, egymással csak laza kapcsolatban álló területei, gyakran egymástól eltérő elméleti alapokon. Pl. a mindennapi élet, vagy mikrotörténet egyfelől, átfogóbb makrómegközelítések másfelől.
- NSZK: ellentét az **Alltagsgeschichte (mindennapi élet története)** képviselői, pl. Alf Lüdtke és a „történeti társadalomtudomány” makrómegközelítést előnyben részesítő tagjai között.

Alf Lüdtke (Hg.)
Alltagsgeschichte
Zur Rekonstruktion
historischer
Erfahrungen und
Lebensweisen

Archie

campus

ALF LÜDTKE (1943- 2019) ÉS AZ ALLTAGSGESCHICHTE

A FRAGMENTÁLÓDÁS IDŐSZAKA

- Fragmentálódás, eltűnő közös alapok, megkérdőjeleződött az egységes társadalomtörténet-írás léte!
- Kétséges a tudományág koherenciája, megjelenik a kétely: a diszciplína betölthet-e még innovációs szerepet?
- 80-as évekre: sürgető a szintézis iránti igény
- „A siker bosszúja”, a „kulturális fordulat” nagy kihívás elé állítja társadalomtörténetet
- Kulturális fordulat: antropológiából, irodalomtudományból, a kultúra kutatásából indult ki, ráirányítja a figyelmet: kontextus, a befogadás, a jelentés, a diskurzus.
- „Nyelvi fordulat”
- „Új kultúrtörténet” kritikával illeti a társadalomtörténet főáramának előfeltevéseit és szemléletét.
- Posztstrukturalista és posztmodern irányzat:
- **Mi a történész szerepe a megismerés során? Mennyire objektívek a történetírás módszerei? Valóban tudománynak tekinthető-e a történetírás?**

A FRAGMENTÁLÓDÁS IDŐSZAKA

- A történeti megismerés objektivitását vonták kétségbe, a tudás relativizmusát hangsúlyozták: a történész szubjektivitása döntően hat a munkájára, a nyelv sajátosságai éppúgy meghatározzák a történeti munka eredményét, mint az a realitás, amit vizsgál → a történetírás termékei inkább esztétikai, mint tudományos megítélés alá esnek.
- **Michel Foucault:** hatalomról, tudásról büntetésről írott munkái
- Hayden White: Metatörténelem, Lynn Hunt és Emmanuel Le Roy Ladurie
- A társadalomtörténet új áramlatai is döntően a társadalmi tényezőkkel foglalkoznak, de a kritikák hatására közeledtek a kultúrtörténethez.
- A nyelv szerepe!

**MICHEL
FOUCAULT
(1926-1984)**

FORDULAT A TÁRSADALOMTÖRTÉNET-ÍRÁSBAN

- A kulturális fordulat után két évtizeddel: inga visszalódulása?
- Társadalmi fordulat („social turn”): a társadalomtörténet úton van ahhoz, hogy visszaszerezze a korábbi pozícióját, mint a történetírás elismerten leginnovatívabb ága?
- Nemzetközi társadalomtörténet-írás: tovább növelte nyitottságát más tudományterületek módszerei és eredményei iránt.
- Interdiszciplínaritás hozzájárul a történetírás megújulásához.

A TÉMAVÁLASZTÁS SAJÁTOSSÁGAI

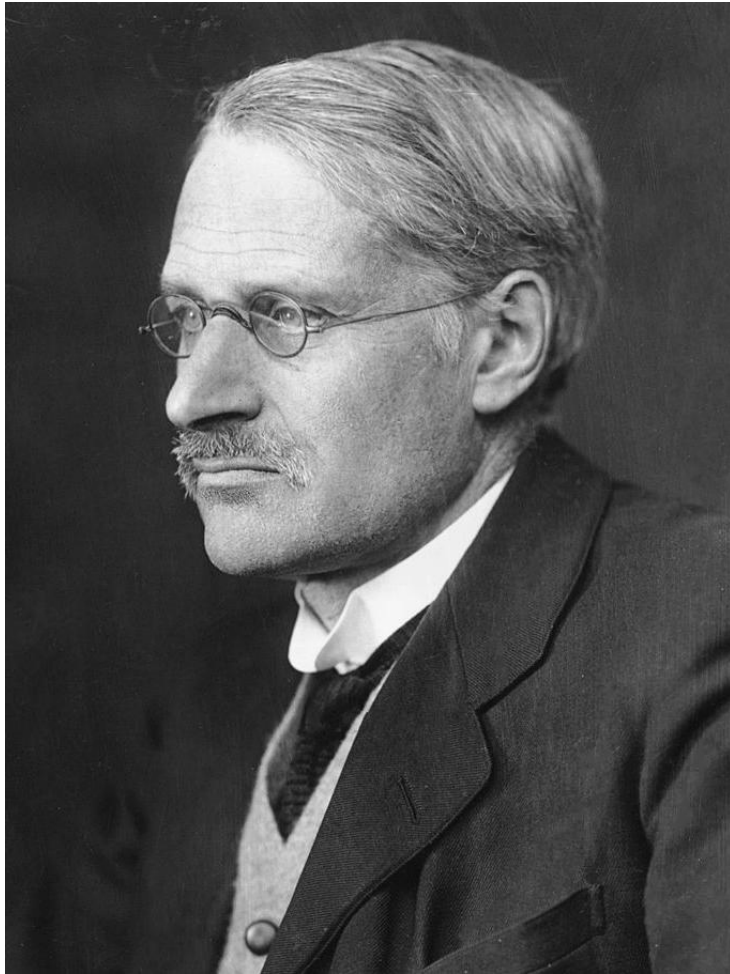
- A társadalomtörténet-írás nagymértékben kibővítette a történetírás által kutatott jelenségek körét
- 19. sz. második felében az érdekes, de kevésbé fontosnak tartott jelenségeket vizsgálta, a **„serpenyők és fazekak” történelme („pans and pots”)**. Gúnyolták...
- A témák jelentősége azonban átértékelődött
- A társadalomtörténet a történetírás más, domináns, tradicionális ágaival és felfogásával szemben határozta meg lényegét. 20. sz. elején: a politikatörténettől, a hadtörténettől, a diplomáciatörténettől való elhatárolódás jutott szerephez
- **„A társadalomtörténészek a dobokat, trombitákat, és kardokat késekkel és villákkal kívánták felváltani.”** Azaz a politikai és hadi események tanulmányozása helyett a mindennapi élet vizsgálatára helyezték a hangsúlyt.

**PEDIG FONTOSAK „A SERPENYŐK ÉS A
FAZEKAK”!!!**

A TÉMAVÁLASZTÁS SAJÁTOSSÁGAI

- A diszciplína negatív módon történő definiálása:
- **G. M. Trevelyan (1944): a társadalomtörténet „történelem a politika nélkül” (history with the politics left out)**
- „Maradékelnvű” meghatározás: nem teljesen kielégítő
- **Jürgen Kocka: két eltérő felfogás:**

**GEORGE
MACAULAY
TREVELYAN
(1876-1962)**

KÉT ELTÉRŐ FELFOGÁS

1. „Az első megközelítés szerint a társadalomtörténet fogalma alatt a történetírás egy aldiszciplínáját értjük, ami a történelem egy részterületével foglalkozik, mégpedig a szűkebb értelemben vett társadalmi struktúrákkal, társadalmi folyamatokkal, s így megkülönböztethető más aldiszciplínáktól, mint pl. a hadtörténet vagy a gazdaságtörténet. Ezt szokás a társadalomtörténet „szektorális” értelmezésének is nevezni, mivel a történeti valóság egy részével („szektorával”) foglalkozik

- A társadalomtörténet foglalkozhat különböző társadalmi csoportok vagy osztályok (munkásság, középosztály stb.) helyzetével, összetételével, magatartásával, társadalmi intézményekkel (család, iskola stb.), társadalmi folyamatokkal (iparosodás, urbanizáció), társadalmi egyenlőtlenségekkel és társadalmi mobilitással, társadalmi kapcsolatokkal (rokonság, társadalmi konfliktusok, kommunikáció) stb. A társadalomtörténészek nyilván azért választják ezeket a témákat vizsgálatuk tárgyául, mert úgy vélik, hogy elemzésük fontos a múlt megismeréséhez, s e területek múltjának feltárása nélkül csak hiányosan érthetőek meg a történeti folyamatok. Ilyen értelemben tehát tükröződik munkájukban egyfajta sajátos történelem-, illetve társadalomszemlélet. Ugyanakkor e felfogás nem támaszt igényt arra, hogy a társadalom fejlődésének elemzését tekintse a történeti interpretáció kulcsának.”

KÉT ELTÉRŐ FELFOGÁS

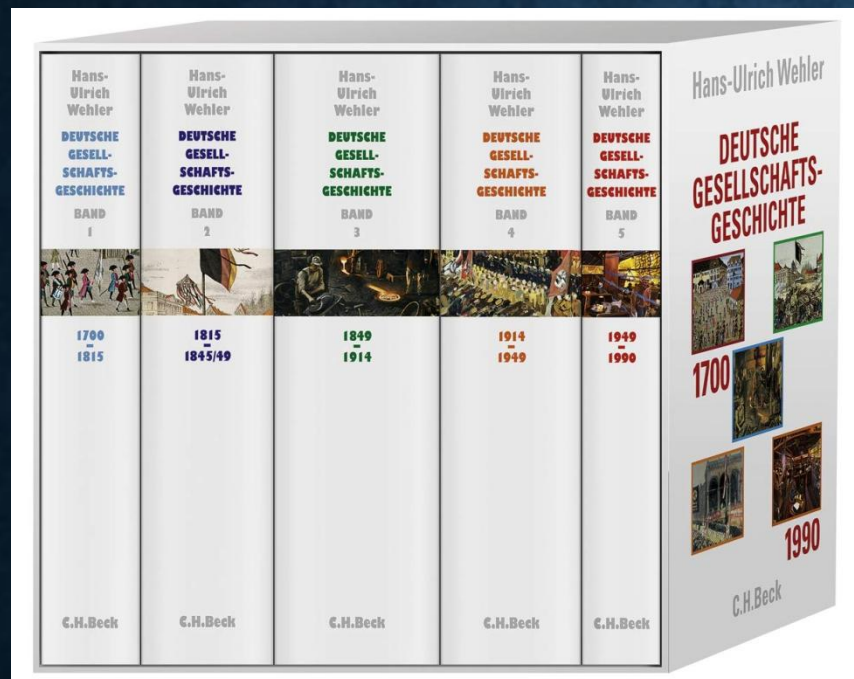
- 2. „Egy másik, az előzőnél jóval ambiciózusabb megközelítés szerint a társadalomtörténet egy sajátos szemléletmódot jelent, mely a társadalmi folyamatok elemzésének középpontba állításával, ezen keresztül kívánja végrehajtani az egész történeti elemzést. E felfogásban a társadalomtörténet a politika, a gazdaság, a kultúra és esetleg további területek bevonásával **egyfajta szintézisre törekszik**, de ezt a szűkebb értelemben vett társadalmi folyamatok és struktúrák hangsúlyozásával teszi. Itt tehát a társadalomtörténet szektorális értelmezésétől eltérően **közvetlenebbül megjelenik egy sajátos történelem-, illetve társadalomkép**, mely explicit módon megkülönbözteti magát más, vele versengő történelem- és társadalomszemléletektől, melyek nem a társadalmi folyamatokban, hanem más tényezőkben, mondjuk a nagyhatalmak katonai rivalizálásában, vagy éppen a technológiai-gazdasági tényezőkben vélik megragadni a történelmi, illetve a tág értelemben vett társadalmi változások legfontosabb mozgatóit.”

**JÜRGEN
KOCKA
(1941-)**

KÉT ELTÉRŐ FELFOGÁS

- „Franciaországban az Annales köréhez tartozó több történész ezt a fajta megközelítést tartotta céljának, amikor a „**totális történelemről**” (histoire totale) beszélt, s Németországban is ez jelent meg a **Gesellschaftsgeschichte programjában**, mely ugyancsak a társadalmat tekintette a történeti interpretáció fókuszának, míg Hollandiában az ennek megfelelő irányzat a **Maatschappijgeschiedenis** nevet kapta.
- Nyilvánvaló azonban az, hogy a „**totális történelem**” művelése komoly módszertani és gyakorlati nehézségekbe ütközik, s **így inkább programnak, ideálnak tekinthető, ami konkrét történeti munkákban ritkán ölt testet**. Szerencsére – állítja **Charles Tilly** –, mert ez egy olyan ambiciózus vállalkozás lenne, ami bizonyosan magát rombolná le. A társadalomtörténeti munkák túlnyomó többsége mindig is a fentiekben bemutatott első típushoz tartozott, sőt még a diszciplínán belül is specializálódott.”

DEUTSCHE GESELLSCHAFTSGESCHICHTE (NÉMET TÁRSADALOMTÖRTÉNET)

**CHARLES
TILLY (1929-
2008)**

TEMATIKAI SÚLYPONTOK

- **Encyclopedia of European Social History** (hatkötetes): társadalmi egyenlőtlenség, társadalomszerkezet, társadalmi mobilitás, család, a korcsoportok társadalomtörténete, fogyasztás, szabadidő, kultúra, a politika társadalomtörténete.
- **Journal of Social History** szakfolyóirat: család és korcsoportok, társadalmi nemek, devianciák és bűnözés, munka, jólét/szociálpolitika/egészség.
- **European Social Science History Conference**: jólét és egészség, etnikum és migráció, család és korcsoportok, társadalmi struktúra és mobilitás, a politika társadalomtörténete.

Journal of
Social History

**ENCYCLOPEDIA OF EUROPEAN SOCIAL
HISTORY/ JOURNAL OF SOCIAL HISTORY**

EUROPEAN SOCIAL SCIENCE HISTORY CONFERENCE

A MÓDSZEREK JELLEMZŐI

- A társadalomtörténet sajátos módszerekkel rendelkezik.
- Heterogenitás: nincs egységes módszertan
- Analizáló-magyarázó kutatási eljárások
- Forráskritika, az írott források az elsődlegesek
- A társadalomtörténet az egyedivel szemben általában nagyobb érdeklődést mutat a **tömegjelenségek iránt**, és ennek megfelelően nagyobb társadalmi egységekre vonatkozó információkat-adatokat használ fel. Az események helyett vagy mellett nagy figyelmet szentel a **hosszabb távú folyamatoknak**.

A MÓDSZEREK JELLEMZŐI

- Tipizálás, általánosítás, összehasonlítás
- Gyakran használ fel a társadalomra vonatkozó elméleteket a kutatás kérdésfeltevéseinek meghatározása, a kutatási célok kijelölése céljából.
- Érvelő előadásmód, kvantifikáció
- A társadalomtörténetre hat a demográfia, a politikatudomány, a közgazdaságtan, az antropológia, a szociológia. Az ezekben a diszciplínákban megalkotott fogalmakat, elméleteket, módszereket gyakran felhasználják. De a folyamat kölcsönös, nem egyirányú.
- Interdiszciplinaritás fontossága!

A MÓDSZEREK JELLEMZŐI

- Aldiszcipplinákra, specializált kutatási területekre való fragmentálódás.
- Kvantitatív megközelítések fontossága.

